

2 Een historisch perspectief op jeugdcriminaliteit

Jenneke Christiaens & Ido Weijers

In een boek over achtergronden van jeugdcriminaliteit mag een historische invalshoek niet ontbreken. Zo'n historische bijdrage wordt niet alleen ingegeven door interesse voor het verleden op zich, maar ook door het besef dat kennis van dat verleden van belang is voor een goed begrip van het heden. Als we de figuur van de moderne jeugddelinquent vanuit historisch perspectief bekijken, dan vallen meteen twee grote verschuivingen op. Ten eerste werden hinderlijk, onaangepast gedrag, 'straatschenderij' en vechten veel minder gecriminaliseerd. Geweld hoorde er veel meer bij. Kinderen kregen klappen, schoppen, draaien om hun oren, en een stevige knokpartij werd heel gewoon gevonden, ook in de hoogste kringen. Vechten, al dan niet met stokken of messen, hoorde bij het straatbeeld en als het te ver ging, werd er veelal onmiddellijk op gereageerd vanuit de directe omgeving. De rol van de staat was veel minder prominent. 'De grotere bereidheid van het publiek tot ingrijpen (...) in het verleden bracht echter geen grotere veiligheid op straat met zich mee; ze had juist te maken met een betrekkelijke onveiligheid. Het geweldsniveau, gemeten aan het aantal doodslagen per 100.000 inwoners lag rond 1700 in Amsterdam hoger', constateert historisch criminoloog Pieter Spierenburg. 'Het cruciale verschil tussen nu en drie eeuwen geleden ligt in de houding van de omgeving. Thans is de meerderheid van de bevolking de omgang met geweld ontwend; rond 1700 lag dat anders' (Spierenburg, 2000, 19-20).

Had deze fundamentele verschuiving behalve met een cultureel verschil in omgaan met geweld vooral te maken met een terughoudender optreden van de overheid wat betreft overlast en (veelal onderling) geweld door jongeren, de tweede verschuiving betreft niet alleen een veel prominenter rol van de overheid. Ook het karakter van de overheidsbemoediging met jeugdcriminaliteit veranderde. Tot begin twintigste eeuw werd de minderjarige die een ernstig misdrijf had gepleegd nog vervolgd voor een gewone rechtbank, als een misdadiger in het klein. Hij kwam voor de gewone strafrechter en kon gewone sancties verwachten, weliswaar verminderd naargelang de leeftijd. Rond de eeuwwisseling veranderde dat ingrijpend. 'Opvoeding in plaats

van straf' werd de leus in de hele westerse wereld. Daarmee beoogde men zowel kinderen die over de schreef waren gegaan te beschermen tegen maatschappelijke gevaren als de maatschappij tegen gevaarlijke kinderen.

In Nederland werden minderjarigen vanaf 1905 bestraft met aparte, relatief lichte en relatief kindvriendelijke sancties (zoals een maximum van een halfjaar jeugd-detentie in speciale 'tuchtcholen' voor jongeren) en aparte, kindvriendelijke strafrechtelijke procedures zoals gesloten deuren tijdens de zitting; en vanaf 1921 kwamen delinquente minderjarigen in Nederland voor een aparte kinderrecht (zie verder hoofdstuk 5 in deel 2 van deze serie). In België werd het motto 'opvoeden in plaats van straffen' zo radicaal geïnterpreteerd dat met de Kinderbeschermingswet van 1912 het hele idee van straf voor minderjarige wetsovertreders werd verlaten. Minderjarigen, althans kinderen tot 16 jaar, die 'als misdrijf omschreven feiten' hadden gepleegd, werden sindsdien niet meer gestraft, maar kregen een beschermingsmaatregel opgelegd en werden heropgevoed (vgl. Van den Bergh, 1915).

In dit hoofdstuk willen we allereerst de achtergronden en de betekenis van deze grote omslag rond 1900 voor het fenomeen jeugdcriminaliteit belichten. Begin twintigste eeuw werd namelijk niet alleen een cruciale stap gezet in het anders bestraffen van minderjarigen, maar ook in de definiëring van 'jeugddelinquentie'. Zoals in hoofdstuk 1 duidelijk werd, dient zich bij jeugdcriminaliteit scherper dan bij de meeste criminaliteit van volwassen daders de vraag aan waar men de grens legt tussen criminaliteit en hinderlijk en als ongepast en zorgelijk ervaren gedrag. Dat wordt al zichtbaar bij nieuwe initiatieven in de negentiende eeuw, maar dat wordt nog duidelijker in de loop van de twintigste eeuw. We zullen allereerst een aantal kenmerkende ontwikkelingen in België en Nederland in de negentiende eeuw analyseren, om vervolgens een beeld te schetsen van belangrijke verschuivingen in de twintigste eeuw.

2.1 Negentiende eeuw

In de negentiende eeuw is er in de westerse wereld een sterke toename van zorg en bemoeienis met het kind waarneembaar, enerzijds ingegeven door verlichte ideeën over de vormbaarheid en opvoedbaarheid van kinderen, anderzijds ingegeven door romantische ideeën over het typisch kinderlijke en de kwetsbaarheid van kinderen. We zien in die eeuw zowel het evident door verlichte ideeën geïnspireerde klassikale onderwijs ontstaan alsook de beschermingsbeweging die bijvoorbeeld opkomt tegen de uitputtende werkdagen en arbeidsomstandigheden voor kinderen, maar die ook opkomt tegen verwaarlozing van kinderen en die alternatieven voor falende gezinsopvoeding organiseert in speciaal opgerichte tehuizen. Beide tendensen kwamen overigens veelal samen in inspanningen van de gegoede burgerij – de 'filantropen' –, zoals in Nederland de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen of in België de patronagecomités.

Sociale enquêtes en criminele statistieken

Werken door jonge kinderen was in de negentiende eeuw allerm minst ongewoon, zeker voor kinderen uit arme gezinnen. De kinderarbeid steeg zelfs in de loop van de eeuw, ondanks het toenemende onderwijsaanbod. Officiële enquêtes halverwege de eeuw maakten duidelijk dat voor zeer jonge kinderen werkdagen van twaalf uur en meer in fabrieken, werkplaatsen, op het land en in de huishouding niet ongewoon waren. Gealarmeerd door deze bevindingen ontstond bij de burgerij vrees voor de teloorgang van een gezonde en ontwikkelde jeugd. Vanaf de eerste helft van de negentiende eeuw verschijnen vele 'sociale enquêtes' die sociale gevolgen van het beginnende kapitalisme onderzoeken (Christiaens, 1999). Men maakte zich zorgen over de uitwassen van de industrialisatie, proletarisering en urbanisatie, vooral met het oog op het lot van de kinderen. In dat licht moet bijvoorbeeld de totstandkoming van de Wet op de kinderarbeid van Van Houten in Nederland (1874) worden gezien, het eerste Nederlandse Kinderwetje, dat het in dienst hebben van kinderen onder de 12 jaar verbood, met uitzondering van huiselijke arbeid en werk in het veld. In België stellen we dezelfde ontwikkeling vast. Vanaf de jaren tachtig in de negentiende eeuw komen de eerste wetten op kinderarbeid tot stand. Het eerste wetsontwerp voor de latere Wet op de kindbescherming werd reeds ingediend in 1889.

Diezelfde sociale enquêtes – op zich ook een typisch product van de Verlichting, ingegeven door zowel de wil tot weten als de intentie om de maatschappij rationeel, op grond van kennis van zaken in te richten – speelden in de eerste helft van de negentiende eeuw een belangrijke rol in de notie die de burgerij zich vormde van de criminaliteit, met name onder de jeugd. De enquêtes brachten de levensomstandigheden, gewoontes en zeden van het negentiende-eeuwse proletariaat in beeld, die menig filantroop en burger-commentator met angst, afkeer en zorg vervulden. De enquêtes geven uitdrukking aan de veranderende perceptie van het criminaliteitsvraagstuk. Deze kijk op criminaliteit (en jeugdcriminaliteit in het bijzonder) wordt helder samengevat in de slagzin: 'classes laborieuses – classes dangereuses'. Het grote belang van de enquêtes ligt behalve in het alarmeren van de burgerij vooral in het feit dat ze het 'slechte' milieu introduceerden in de verklaringen van delinquent gedrag van minderjarigen. Zij wezen de stedelijke, proletarische en arme jeugd als maatschappelijk probleem en bron van gevaar aan. Het is in die context in de eerste helft van de negentiende eeuw dat jeugdcriminaliteit als apart en brandend sociaal vraagstuk werd ontdekt en geproblematiseerd.

Het was uiteraard geen nieuw inzicht dat minderjarigen misdrijven plegen. Maar de ontdekking van jeugdcriminaliteit als een maatschappelijk probleem was dat wel. Het was pas in de eerste helft van de negentiende eeuw dat er aparte justitiële en sociaal-politieke aandacht ontstond voor de criminaliteit van minderjarigen en dat dit zelfs kon uitgroeien tot een onderwerp dat van tijd tot tijd een deel van de politieke agenda ging bepalen. Daaraan werd behalve door de sociale enquêtes ook in belangrijke mate bijgedragen door de publicatie van statistieken waarin vanaf begin negentiende eeuw een toenemend aantal delicten gepleegd door jongeren werd geteld en in beeld gebracht. Hierop aansluitend ontstond in beide landen de

behoefte minder vrijblijvend te reageren op jeugd die sociale grenzen overtrad en minderjarigen minder routineus vrij te spreken van lichte zaken als straatschenderij, kleine diefstal, vechtpartijen en onzedelijk gedrag. In België manifesteert zich een tendens tot ‘correctionalisering’. Daarmee wordt een verandering in wetgeving en in rechtshandhaving aangegeven, vooral na de (Franse) codificatie van het strafrecht vanaf 1810. Sindsdien dienden de vervolging en straftoemeting van specifieke (lichtere) misdrijven en categorieën (zoals bijvoorbeeld vermogensdelicten) van (jonge) daders voor een lagere rechtbank (van Assisen naar correctionele rechtbank) te gebeuren. Deze zogenoemde ‘verzachting’ van het straffklimaat beoogde echter vooral routineuze vrijspraken te vermijden en daadwerkelijke vervolging en straftoemeting van minderjarigen te realiseren. Leeftijd werd een verzachtende omstandigheid en veel minderjarigen werden langs die weg toch ‘op gepaste wijze’, maar wel meer correctioneel vervolgd en gestraft.

Jeugdgevangenis

Ten slotte zien we in de eerste helft van de negentiende eeuw een belangrijke aansluitende ontwikkeling op penitentiair gebied. De gevangenis had zo’n slechte reputatie dat veel minderjarigen bij gebrek aan specifieke opvang werden vrijgesproken. Het feit dat kinderen die de wet hadden overtreden, werden opgesloten te midden van het uitschot van de maatschappij baarde de verlichte burgerij grote zorgen. Gevoelig als deze burgerij inmiddels was geworden voor de gedachte van de bepalende invloed van de omgeving, ageerde men tegen dit feit. In die ‘besmettelijke omgeving’ zouden de kinderen alleen maar dieper vallen. Het verblijf in een gevangenis moest juist dienen om van de gevallen jeugd weer goede burgers te maken. De oprichting van het eerste aparte jeugdgevangeniskwartier in 1832 in België en van de eerste Nederlandse jeugdgevangenis voor jongens in Rotterdam een jaar later schied de mogelijkheid om dit ideaal te realiseren en om opgelegde straffen ook effectief en specifiek gericht op deze doelgroep uit te voeren.

In de eerste helft van de negentiende eeuw begon er in het kader van de inzichten die de sociale enquêtes en de nieuwe statistieken opleverden en van de vernieuwingen op het gebied van de detentie een apart discours over de criminaliteit van de jeugd te ontstaan. Het ging al gauw niet meer alleen over humanisering van het gevangeniswezen en het scheppen van veilige plekken voor minderjarige boeven, maar gegeven het verlichte maakbaarheidsoptimisme deden ook ideeën over een speciale en optimale behandeling van deze boefjes overal opgeld, afgewisseld door negatieve geluiden over erfelijke bepaaldheid en degeneratieve achtergronden. Dit patroon zien we sindsdien voortdurend terugkeren.

Zoals gezegd concentreerde de aandacht voor hervorming en correctie zich vooral op de jeugd en de ellendige gezinsomstandigheden van de armen die van het platteland naar de grote steden waren getrokken op zoek naar werk en een betere toekomst. Nu doet zich echter iets merkwaardigs voor. De gerechtelijke statistieken van de negentiende eeuw leveren het globale beeld van een stijgende jeugdcriminaliteit. Nadere bestudering van deze statistieken op regionaal niveau – provincie

Antwerpen – leert echter dat de algemene trend van stijgende jeugdcriminaliteit verre van eenduidig was.

Van platteland naar grote stad

De geregistreeerde criminaliteit onder minderjarigen bleek in de eerste helft van de negentiende eeuw nog helemaal geen typisch stadskarakter te hebben. Zij droeg eerder een kenmerkend ruraal karakter. Het ging overwegend om delicten die pasten in een landelijke omgeving, zoals diefstal van (sprokkel)hout en vergelijkbare delicten zoals het illegaal steken van turf, het hoeden van geiten op andermans grond of het rapen van vruchten of granen voor de oogst. Deze delicten waren typisch voor de negentiende-eeuwse plattelandsjeugd in een context van industrialisering en proletarisering (Christiaens, 1999). Uit de door Christiaens geanalyseerde correctionele vonnissen in de provincie Antwerpen blijkt dat de geregistreeerde ‘jeugdcriminaliteit’ in de eerste helft van de negentiende eeuw niet in de grote stad, maar vooral op het platteland gesitueerd moet worden. De proletarisering van de Antwerpse bevolking verhoogde de sociale en economische druk op de verschillende overlevingsstrategieën, waaronder het sprokkelen van hout of het gebruiken van de gemene (gemeenschaps)gronden gerekend kan worden. (Gezien de vroege stedelijke ontwikkeling van Antwerpen vermoeden we dat eenzelfde beeld zal ontstaan bij onderzoek van vonnissen in andere steden, zowel in België als in Nederland, maar hier is verder onderzoek vereist.)

In de tweede helft van de negentiende eeuw volgde echter onmiskenbaar een beweging richting stedelijke vermogenscriminaliteit. Na 1860 verschoof de correctionele aandacht van de houtdieven op het platteland naar de Antwerpse stadsboefjes, en steeg de geregistreeerde stedelijke (jeugd)criminaliteit spectaculair. Sindsdien was het ook de stedelijke vermogensdelinquentie – diefstal en beroving – die het profiel van de minderjarige dader ging bepalen. Er vindt aldus een langetermijnverschuiving plaats in de aard en plaats van vervolgte jeugdcriminaliteit tussen 1830 en 1890 (Christiaens, 1999). Eind negentiende eeuw komt het accent geheel te liggen op de jeugd in de grote stad.

Rondzwervende jeugd

Een van de kenmerkende aandachtspunten en bronnen van toenemende ergernis betrof de kinderen die in de grote steden vaak in groepen op straat rondzwierven. Weglopen is van alle tijden, maar de betekenis ervan is per tijd en cultuur totaal verschillend. Zo verlieten in perioden van scherp dalende conjunctuur en in tijden van oorlog, van plagen die de oogst vernietigden en van droogte en gebrek, vele jongeren het ouderlijk huis met instemming van hun ouders. Sommigen zochten hun heil in emigratie. In de zeventiende en achttiende eeuw zijn op die manier vele tienduizenden jongeren van Europa naar Amerika getrokken. Anderen monsterden aan op een koopvaardijchip, meldden zich als huurling bij het leger of zochten een meester of een mevrouw die hun als leerling-knecht of als dienstmeisje kost en inwoning gaf (Weijers, 2007).

In de eerste helft van de negentiende eeuw begon de West-Europese burgerij het weglopen als een maatschappelijk probleem te beschouwen. Met lede ogen werd aangezien hoe zich in sommige delen van de grote steden jongelui verzamelden die waren weggelopen van huis, werkplaats, dienstje of weeshuis, die overdag doelloos op straat rondhingen of wat bedelden en vooral 's nachts een bedreiging van de rust van de burgerij opleverden.

Angst voor deze bron van maatschappelijk gevaar mengde zich met mededogen met het lot van deze kinderen (vgl. Mennel, 1973; Platt, 1977). Daaruit kwam enerzijds overal vroeg of laat wetgeving voort die het rondzwerven van kinderen over straat verbood en die het mogelijk maakte om zwervertjes op te pakken, naar hun ouders te sturen dan wel vast te zetten. Anderzijds kwam uit dit mengsel van angst en zorg ook de filantropische bemoeienis met het verwaarloosde kind voort, die zich daadwerkelijk inliet met de opvang van het 'straatkind'. Met name rond deze groep kinderen ontstond de theorie van het 'verwaarloosde' kind, dat niet zozeer vanwege erfelijke factoren of psychische gebreken, maar primair vanwege een fundamenteel gebrek aan pedagogische zorg in het gezin als potentiële crimineel werd beschouwd (Leonards, 1995).

Het fenomeen van de zwervende kinderen en het concept van het 'verwaarloosde' kind stimuleerden de ontwikkeling van een ander belangrijk nieuw verschijnsel. Er ontstond een reeks initiatieven om kinderen die niet wilden deugen, die thuis voor problemen zorgden en met wie de ouders zich geen raad wisten, en kinderen die van huis wegliepen, over straat zwierven of verweesd waren, op te vangen in speciale tehuizen. Voortbordurend op de al veel oudere traditie van de zorg voor weeskinderen werden in de loop van de negentiende eeuw in de hele westerse wereld tehuizen voor kinderen opgericht (Groenveld e.a., 1997; vgl. Schlossman, 1995). Tegen het eind van die eeuw kan worden gesproken van een aparte en nieuwe 'wereld van de kinderbescherming' of een 'wereld van de heropvoeding' (Dekker, 1985, 1996).

Ontstaan criminologie

Minstens zo belangrijk voor de aanpak van deze kinderen, voor de visie op verwaarloosde en problematische kinderen en zeker voor de verklaring en de aanpak van kinderen die de wet hadden overtreden, was ten slotte de opkomst van nieuwe wetenschappen en nieuwe wetenschappelijke inzichten tegen het eind van de negentiende eeuw. Met name de criminologie, die de wetenschappelijke bestudering van de criminaliteit voorstond, had grote invloed op de visie op het fenomeen 'jeugdcriminaliteit'. De eerste aanzetten van deze discipline zijn te zien aan het begin van de negentiende eeuw. Zij hadden een sterk sociaalwetenschappelijke en bovenal sociaalgeografische invalshoek. Zo concludeerde de Belgische hervormer van het gevangeniswezen, Edouard Ducpétiaux (1827), op grond van een vergelijking van de criminaliteitscijfers in verschillende westerse landen, dat criminaliteit samenhang met armoede en verwaarlozing. Ook zijn landgenoot Adolphe Quetelet (1829) en de Franse onderzoeker André Michel Guerry (1833) wezen op het verband tussen geografische verschillen in criminaliteit en armoede.

In de loop van de negentiende eeuw ontstond echter vooral belangstelling voor een heel andere invalshoek. De gedachte won veld dat criminaliteit niet zozeer in verband moest worden gebracht met omgevingsfactoren, maar met de biologie van de crimineel, dat wil zeggen met uiterlijke kenmerken. Deze benadering is vooral verbonden met de naam van Cesare Lombroso (zie hoofdstuk 5). (Zie voor de uitwerking van deze nieuwe wetenschap op de hervorming van het strafrechtelijk denken hoofdstuk 5 in deel 2 van deze serie.)

De criminologie droeg het nodige bij aan een verdere accentuering van de achtergronden van criminaliteit door kinderen. Terwijl in de eerste helft van de negentiende eeuw onder de verlichte, sociaal bewogen burgerij de aandacht verschoof van het ouderloze kind naar het armoedige, criminele kind, kwamen in de tweede helft van de eeuw heel sterk de ouders van het criminele en verwaarloosde kind in beeld (Leonards, 1995). Niet het kind zelf, zijn karakter of gebrek aan verantwoordelijkheid of respect werd nu als oorzaak van zijn slechte gedrag gezien, maar zijn negatieve genetische achtergrond en het milieu waarin het onschuldige kind slecht gemaakt was. Als gevolg hiervan concentreerde de filantropische aandacht zich steeds meer op het langdurig onttrekken van het onaangepaste kind aan zijn bederfende ouderlijke omgeving.

2.2 De eerste helft van de twintigste eeuw

In beide landen lag met de nieuwe wetgeving aan het begin van de twintigste eeuw een sterk accent op preventie, ter bescherming van de maatschappij en om de jongere op het rechte pad te brengen. Hierin ging de Belgische aanpak echter aanzienlijk verder dan de Nederlandse.

In Nederland werd de reactie op criminaliteit van minderjarigen weliswaar onderscheiden van de reactie op criminaliteit van volwassenen, maar deze reactie bleef wel onderdeel van het strafrecht en het kader bleef het Wetboek van Strafrecht. Met name het gebruik van maatregelen tot ‘heropvoeding’ miste vaak een heldere juridische afweging, waardoor het proportionaliteitsprincipe – de verhouding tussen de ernst van het delict en de zwaarte van de justitiële reactie – net als in de negentiende eeuw sterk onder druk kon komen (Noordman, 1994; vgl. Heijermans, 1898). Diep ingrijpen naar aanleiding van relatief onschuldige delicten werd verantwoord vanuit ‘het belang van het kind’. Juridische reserves daarbij werden afgedaan als onpraktisch ‘gefilosofer’. Kenmerkend is de volgende uitspraak van een van de bekendste en meest gezaghebbende Nederlandse kinderrechtshouders, De Jongh, in de eerste decennia van de twintigste eeuw: “Onze kinderrechtspraak berust op een klaar en eenvoudig principe. Zij heeft alleen op het oog: “het belang van het kind”. Zij vraagt alleen: op welke wijze kan ik van dit kind, dat blijkbaar gevaar loopt naar den kelder te gaan, nog iets goeds terecht brengen? Of liever: zoveel mogelijk goeds. Met vergelding, afschrikking en andere theorieën houden wij ons bij kinderen niet meer bezig. De vraag: wat “kan” er, wat “moet” er dus met het oog op hun toekomstig leven gedaan worden, is moeilijk genoeg en mag niet vertroebeld worden door wijsgeerige nevenbeschouwingen.” (geciteerd in Weijers, 2000,

55). (Zie voor een van de weinige Nederlandse historische studies over een aspect van de maatschappelijke reactie op jeugdcriminaliteit, namelijk de jeugddetentie: Delicat, 2001; zie ook deel 2, hoofdstuk 5.)

Criminaliteit als symptoom

In België impliceerde de Wet op de kindbescherming, een uitgesproken product van het sociaal-verweerdenken, echter dat het gehele strafrechtelijk kader welbewust werd losgelaten, inclusief de klassieke rechtsbeschermende principes van het strafrecht, met name legaliteit en proportionaliteit (Christiaens, 1999; Dumortier, 2006). Een belangrijk criminologisch gevolg hiervan was dat de categorie waarop deze wet betrekking had diffuus werd. De 'clientèle' van de Belgische Wet op de kindbescherming omvatte niet alleen kinderen jonger dan 16 jaar die werden vervolgd wegens een misdrijf (art. 16), maar ook minderjarigen tot 18 jaar die werden vervolgd vanwege landloperij en bedelarij (art. 13), vanwege wangedrag (art. 14, dat wil zeggen op grond van een klacht van de ouders), vanwege handelingen die *zouden kunnen leiden* tot prostitutie, landloperij, bedelarij of criminaliteit, dan wel vanwege ontucht (art. 15), en ten slotte kwamen daar twee jaar later nog kinderen tussen 6 en 14 jaar bij die de wet op de leerplicht overtraden. De Belgische Wet op de kindbescherming maakte het dus mogelijk om niet alleen op delinquent gedrag, maar op een bont geheel van problematische, onwenselijk of zorgelijk geachte gedragingen van jongeren te reageren met justitiële interventies. Nederlandse kindbeschermers als De Jongh keken er jaloers naar. Maar de grens tussen delinquent gedrag en ander onwenselijk gedrag werd daardoor moeilijk te trekken. Dat was ook precies de bedoeling van de Belgische wet van 1912. Illustratief hiervoor was dat ook jongeren tussen 16 en 18 jaar voor niet al te ernstige delicten via de weg van de ouderlijke klacht veelvuldig werden vervolgd voor de kinderrechter. Er was zelfs een circulaire van de procureur-generaal van Brussel (7 februari 1939) waarin deze aanpak werd aanbevolen, om zodoende ook deze categorie strafrechtelijk verantwoordelijke jongeren te onttrekken aan het gewone strafrecht. Het uitgangspunt was dat delicten slechts als 'symptoom' van een achterliggende pedagogische problematiek werden opgevat en de jongere 'slechts' heropvoeding behoefde. Dit alles leidde er enerzijds toe dat in de twintigste eeuw in België, veel sterker dan in Nederland en de meeste andere landen, het fenomeen 'jeugdcriminaliteit' verschole zat in allerlei andere categorieën. Anderzijds had dit ook als gevolg dat het begrip jeugdcriminaliteit in België na 1912 ruimer was geworden dan de 'jongeren die misdrijven plegen', en dus onvermijdelijk ook vele jongeren insloot die *geen* misdrijven hadden gepleegd. Geconcludeerd kan worden dat het radicale gedachtegoed van eind negentiende eeuw, waarbij niet het kind zelf, diens (partiële) schuld, verkeerde karakter of gebrek aan verantwoordelijkheid als oorzaak van zijn slechte gedrag werd beschouwd, maar het kind als onschuldig werd gezien en zijn delictgedrag slechts als symptoom van achterliggende problemen werd opgevat, in België uitzonderlijk stringent in wetgeving en rechtshandhaving gestalte heeft gekregen. Gegeven deze internationaal vrijwel unieke situatie blijft het een moeilijke opgave om de vervolgte jeugdcriminaliteit na 1912 in België kort en bondig in kaart te

brengen. Bovendien werd er tot nog toe weinig historisch criminologisch onderzoek verricht naar de praktijk van de kinderrechtbanken in de eerste helft van de twintigste eeuw. Voor de vroege Belgische praktijk van de kinderrechtbanken zijn er inmiddels enkele studies beschikbaar (Dumortier, 2006; De Koster, 2003). Jongens werden begin twintigste eeuw voornamelijk vervolgd voor de kinderrechtbank voor misdrijven. Meisjes daarentegen werden voornamelijk vervolgd op klacht van hun ouders voor wangedrag. Uit het onderzoek van Els Dumortier blijkt onder meer dat na het interbellum dit klassiek genderspecifieke profiel van de vervolgte minderjarigen langzaam verschuift. Steeds meer werden (ook) jongens vervolgd voor hun 'wangedrag' in plaats van voor delicten (Dumortier, 2006). Deze verschuiving illustreert in belangrijke mate de wijze waarop het interventionisme van de kinderbescherming mede het beeld van de moderne jeugddelinquent bepaalt. Hierop aansluitend is ook onderzoek van Margo De Koster naar de wijze waarop meisjes in het net van de kinderbescherming terechtkomen interessant. Uit haar analyse blijkt namelijk dat de criminalisering van problematisch gedrag van meisjes in belangrijke mate gebeurde op initiatief van de bevolking en in het bijzonder van ouders. De Koster stelt dan ook dat het beeld van een 'grijpgrage overheid' bijgesteld moet worden (De Koster, 2003). Het is bovendien precies deze 'niet-delinquente' categorie van minderjarigen die doorheen de hele twintigste en zelfs 21ste eeuw een heel belangrijk deel van de door de kinderbescherming vervolgte minderjarigen zal uitmaken.

Weglopen

Over welke jeugdcriminaliteit gaat het in de twintigste eeuw? Vanuit het perspectief van de negentiende eeuw wordt een duidelijke verschuiving zichtbaar in de wijze waarop delinquent en ongewenst gedrag van jongeren werd gepercipieerd en geproblematiseerd. Ging het in de negentiende eeuw om de kleine dief, de landloperbedelaar en de jonge prostituee voor de meisjes, dan blijkt enerzijds dat deze figuren nog lang in stand blijven. Anderzijds zien we ook een aantal belangrijke veranderingen.

Zo zien we rond de eeuwwisseling een verandering met betrekking tot het begrip 'landloperij'. Weglopen werd moeilijker en meer beladen dan in voorgaande tijden. Ten eerste speelde hier het verbod op kinderarbeid een rol: jonge kinderen die van huis weglieden, ondervonden steeds meer problemen met het vinden van een baantje in de fabrieken en werkplaatsen in de stad. Daarnaast speelde de leerplicht (Nederland: 1901; België: 1914) een minstens zo belangrijke rol. Kinderen die van huis weglieden, liepen ook van school weg en dat had sinds de invoering van de leerplicht veel directer maatschappelijke repercussies dan wanneer een kind alleen de deur van het ouderlijk huis achter zich dichtsloeg. Van huis weglopen verloor daarmee rond 1900 in zekere zin zijn 'onschuld': het verloor niet alleen zijn privé-karakter. Weglopen werd een uitdrukking van maatschappelijk falen, van het kind en van het gezin (Weijers, 2007). In de jaren twintig en dertig, tijdens de ingrijpende economische depressie, nam het weglopen overal in West-Europa tamelijk massale vormen aan. Dit moet in die periode worden gezien tegen de achtergrond

van grote armoede en veel huiselijke ellende, zoals werkloosheid, alcoholverslaving, geweld en prostitutie. In de Nederlandse twintigste-eeuwse literatuur wordt deze sfeer geschetst in bestsellers als *Boefje*, *Kruimeltje* en *Ciske de Rat*.

Het onderzoek van De Koster naar de vervolgde meisjescriminaliteit in het begin van de twintigste eeuw laat een verband zien tussen maatschappelijke transformaties enerzijds en verschuivingen in definities van ontoelaatbaar gedrag en de kwetsbaarheid voor ‘overtredingen’ anderzijds. De posities van jonge vrouwen wijzigen sterk in die periode. Hun toegenomen deelname aan loonarbeid en de versterkte zoektocht naar werk in de stedelijke kernen brachten een grotere zelfstandigheid en ongebondenheid met zich mee ten aanzien van het thuismilieu. Deze situatie verhoogde de kans op conflicten tussen ouders en dochters, wat de toename van klachten bij de kinderrechter kan verklaren. Daarnaast leidde deze ongebondenheid ook tot een grotere publieke zichtbaarheid, wat sneller aanleiding kon geven tot formele interventies vanwege de kindbescherming, in het bijzonder inzake landloperij en prostitutie (De Koster, 2003).

2.3 Na 1945

Er is een opvallende dubbele discrepantie op historisch gebied tussen Nederland en België. Enerzijds is het opvallend dat in Nederland sinds 1960 systematisch cijfers zijn bijgehouden van het aantal jeugdige verdachten, uitgesplitst naar soorten delicten. In België zijn dergelijke gedetailleerde politie- of parketstatistieken echter niet voorhanden. Anderzijds is het opvallend dat in België de laatste jaren een echte onderzoekstraditie is ontwikkeld wat betreft de bestudering van politie- en rechtbankdossiers, terwijl iets dergelijks in Nederland tot op heden nog slechts marginaal is ontwikkeld. Geeft het Nederlandse cijfermateriaal een uitstekend en gemakkelijk globaal overzicht van de ontwikkelingen van de geregistreerde jeugdcriminaliteit vanaf 1960, veel inzicht in de achtergronden en de precieze betekenis van deze cijfers bevatten ze niet. Daar ligt precies de kracht van het Belgische onderzoek, dat juist meer inhoudelijke verschuivingen in beeld kan brengen. Helaas gaat de onderzoeksperiode tot nu echter nog niet verder dan de jaren zestig van de vorige eeuw.

Nederland

Nederland beschikt dankzij de werkzaamheden van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) en van het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC) van het ministerie van Justitie en Veiligheid over een enorme hoeveelheid data. Uit de overzichten van het CBS en het WODC van de ontwikkeling van de geregistreerde jeugdcriminaliteit komt een gestage stijging van de cijfers in de tweede helft van de twintigste eeuw in beeld, over het geheel genomen meer dan een verdubbeling sinds 1960 (zie tabel 2.1). Het percentage van de jeugd dat in aanraking is gekomen met de politie nam gestaag toe. Uitgesplitst naar soort delict is er sprake van een vervijfvoudiging van politieregistraties wegens vernielingen en misdrijven tegen de openbare orde en het gezag sinds 1960 en een vervijfvoudiging van politieregistraties wegens geweld sinds begin jaren zeventig. Daar staat echter

een (lichte) afname van de geregistreeerde vermogenscriminaliteit door jongeren sinds midden jaren tachtig tegenover, evenals een afname van het aantal geregistreeerde verkeersdelicten sinds begin jaren zeventig.

Tabel 2.1 Gehoorde minderjarige verdachten 1960-2000 (Politiecijfers CBS/WODC)

	Geweld	Vermogen	Vernieling	Verkeer	Totaal
1960	1.900	16.400	1.700	2.300	22.900
1965	1.900	15.800	2.400	1.700	22.000
1970	1.800	18.900	2.900	1.700	25.800
1975	2.100	24.000	4.100	1.000	31.700
1980	2.700	28.800	8.800	1.100	42.300
1985	3.100	32.900	9.300	600	46.600
1990	3.500	25.300	8.200	600	38.300
1995	6.500	24.100	9.100	700	41.400
2000	9.800	23.800	11.000	900	47.200

België

Uit de Belgische jeugdparquetstatistieken (er zijn geen politiecijfers) kan een gelijkaardige stijging in de aangemelde zaken sinds de jaren zestig opgetekend worden. Weliswaar moet hierbij gewezen worden op de zeer grote regionale en arrondissementele verschillen (Vanneste e.a., 2005). Zoals reeds gezegd, is het erg moeilijk om een meer gedetailleerd beeld naar soort delict op te maken op basis van deze parketstatistieken. Het beeld van een globale naoorlogse toename in de geregistreeerde en vervolgte jeugdcriminaliteit is in grote lijnen herkenbaar in de meeste andere West-Europese landen. Het is pas vanaf 2006 dat in België de statistieken van de jeugdparquetten systematisch opnieuw werden gepubliceerd en ook een meer gedetailleerd beeld kan worden gegeven van minderjarigen die worden aangemeld bij het parket vanwege 'als misdrijf omschreven feiten' of als een 'problematische opvoedingssituatie'. Bekeken in een perspectief voor de langere termijn valt trouwens op dat de categorie minderjarigen vervolgd voor niet-delinquent maar wel 'problematisch' gedrag tot vandaag een erg belangrijke grond van interventie is gebleven. In deze kwalificatiecategorie werd immers veel ander normafwijkend, deviant of problematisch gedrag van jongeren gevat (zie hierover Goris, 2014).